

NORMATIVE DETERMINANTS FOR GEOECOLOGICAL EDUCATION IN NON-FORMAL ENVIRONMENT

Abstract: The main purpose of the report is to present the results from research on normative framework regarding geoecological training in non-formal environment in Bulgaria. The object of research is ecological/environmental education of young people (pupils and students), realized through activities and events outside educational institution/term, and its subject is legal basis which regulate, suppose and give opportunities for interaction between educational and interested public and state parties/institutions in that point. There are examined key strategic documents which indicate priorities and challenges for Bulgaria in the field of education, environment and development. Received results are the basis for conclusions and recommendations.

Author information:

Milka Asenova

PhD Student

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

✉ milka_as@yahoo.com

🌐 Bulgaria

Keywords:

legislation, environment, training, cooperation, collaboration, stakeholders

Въведение

Нормативната и стратегическа рамка в дадена област касае осъществяването на плана, открита и предсказуема политика в изпълнение на международните споразумения и ангажименти, визията за развитие на България и националните приоритети, изведени на основата на задълбочен анализ на наличните данни и ресурси [по 1]. Правовите изисквания към образованието и опазването на околната среда са регламентирани в два основни закона – Закона за предучилищното и училищно образование (ЗПУО) и Закона за опазване на околната среда (ЗООС) и в множество наредби, а стратегическата посока е отразена в Националната програма за развитие България 2030 и в редица стратегии и планове за действие.

Постигане на качествено образование и защита на природната среда са ключови цели за развитие на световната общност, респективно на нашата страна. В същото време, интегрирането на въпросите за образованието и околната среда в секторните политики е инструмент за постигане на целите на устойчивото развитие, представляващо фундаментът за прогрес на нашето общество.

За оценяването и решаването на проблемите във всеки един аспект от човешкия живот е необходим гъвкав модел на образование, който да формира умения и нагласи в хората и да насърчава поведение в унисон с динамиката на процесите в природногеографската среда и социално-икономическата сфера. Всепризната е ролята на формалното образование в предоставянето на научни знания за процесите и явленията. Активният съвременен начин на живот, разнообразието на информационни, технически и комуникационни ресурси, обаче изисква все повече иновативни методи и средства на обучение, както и „използването на алтернативни и гъвкави преподавателски стратегии“ [2]. Инициативите и практиките извън училищните стени и извън задължителната подготовка придават добавена стойност на обучението и разкриват практико-приложната ценност на научните знания. С. Дерменджиева и

др. подчертават, че получаването на знания и формирането на умения и компетенции за разумна дейност в географското пространство се осъществява „по различни пътища, но един от „най-преките“ е учебната дейност в различните форми на обучение в извънкласна среда“ [3].

Целта на изследването е анализ на нормативната и стратегическа рамка, която регламентира възможностите за екологично обучение в извънкласна и извънучилищна среда, инициирани от обществени и държавни институции и организации в рамките на техните правомощия и при отчитане интереса и потребностите на обучаемите.

Задачите включват:

- изследване и анализ на осем закона и наредби, и на осем програми, стратегии и планове за образование, околна среда и развитие по отношение на наличие на екологичната тема и на възможността за партньорство в образователния процес с външни за учебните заведения организации и институции и тяхната роля като заинтересовани страни;
- установяване на заинтересованите страни от гледна точка на неформалното екологично обучение;
- обобщаване и систематизиране на информацията;
- формулиране на препоръки за разширяване на обхвата на институциите, приети като заинтересовани в образователния процес страни.

Основната теза на изследването е, че геоекологичното образование в неформална среда е ясно регламентирано в закони, наредби, програми, стратегии и планове, като по този начин дава възможност на учебните заведения и учителите да го реализират чрез прояви, изяви и мероприятия с външни за образователния процес организации и институции, при отчитане на интереса и потребностите на младите хора.

Обект на изследване е геоекологичното образование в неформална среда/ извънучилищна и извънкласна среда, осъществявано чрез взаимодействието и партньорството между образователните институции и заинтересованите в образователния процес страни.

Предмет на изследване е нормативната рамка и документите за стратегическо планиране в областта на образованието и образованието за околна среда.

Използвани **методи** за проучване са контент анализ на нормативни документи, синтез на информацията, сравнителен и ситуационен анализ.

Като начало е необходимо да бъдат направени следните уточнения по отношение на използвания понятиен апарат.

Приемаме, че **геоекологичното образование** предоставя знания за пътя на съхранение и развитие на човешката цивилизация, като поставя в центъра живата природа и човека [по 4]. От една страна, тяхното взаимодействие е „процес изискващ географски анализ“ доколкото „основен обект при изследване ... е обитаваната географска среда“ [5]. От друга страна, екологичното образование „е образование за оцеляване на Homo sapiens sapiens в условията на глобална екологична ситуация и на антропологична криза“ [6].

Неформална среда е всяка среда, която предоставя поле за изява „в свободното от учебни занятия време“, а „неформалната образователна среда дава свобода на учителите“ за работа с учениците и избор на методи, средства и място за дейности [по 3, 7].

Заинтересовани страни са организации и институции, които имат отношение към политиката в дадена област и нейното изпълнение. В образователната сфера, могат да бъдат изброени образователни, културни, социални институции, научни среди, бизнес организации, неправителствени организации, общини, областни администрации, министерства и техните териториални структури. За целите на изследването е обърнато внимание на Министерството на околната среда и водите (МОСВ) като заинтересована страна в обучението по опазване на околната среда и в качеството си на орган на изпълнителната власт, чиито информационни задачи са насочени към деца и ученици като целева група.

Нормативна рамка на геоекологичното образование в неформална среда

Изследваното законодателство е представено в хронологичен ред. Неговото развитие е графично отразено чрез фиг. 1:

Фиг. 1. Развитие на законодателството – обект на изследване

Държавната политика по опазване на околната среда е уредена в **Закона за опазване на околната среда** (2002). Законът изрично подчертава, че тази политика „се интегрира в секторните политики - транспорт, енергетика, строителство, селско стопанство, туризъм, промишленост, образование и други, и се осъществява от компетентните органи на изпълнителната власт” [8]. МОСВ, като компетентна институция наред с общините и областните администрации, изпълнява закона като приоритизира част от дейността си в посока на повишаване на общественото съзнание и култура по опазване на околната среда чрез провеждане на национални информационно-образователни кампании, свързани с отбелязването на международни дати за опазването на околната среда и на традиционния Национален конкурс „За чиста околна среда” (за екологични проекти на общини, училища и детски градини) с цел осигуряване на устойчива и здравословна околна среда.

Законът за младежта (2012) има предмет на правно действие изпълнението на държавната политика за младежта, която цели създаване на благоприятни условия за пълноценно личностно развитие на младежите и участието им в обществения и икономическия живот чрез дейности, които насърчават тяхното развитие. Законът указва, че *държавата и общините насърчават и подпомагат осъществяването на дейности и услуги за младежта*, част от които се изразяват в:

- дейности за организиране на свободното време;
- насърчаване на неформалното обучение за разширяване на знанията, опита и уменията на младежите за приобщаването им към ценностите на гражданското общество, науката, културата, изкуството, предприемачеството, здравословния начин на живот, спорта, безопасността на движението по пътищата и за предотвратяване на противообществените прояви на младежите;
- дейности в подкрепа на младежкото доброволчество” [9].

Основният нормативен документ, който регламентира обществените отношения, свързани с предучилищното и училищно образование в Република България, е **Закона за предучилищното и училищно образование** (ЗПУО) (2015). В неговите общи разпоредби е заложено, че участниците в образователния процес (децата, учениците, учителите, директорите и другите педагогически специалисти, както и родителите) и институциите (детските градини, училищата, центровете за подкрепа за личностно развитие и специализираните обслужващи звена) си партнират с общините и с други заинтересовани страни за постигане на целите на образованието [10].

Целите на образованието, определени в ЗПУО, са свързани както с интелектуално, емоционално, социално, духовно-нравствено и физическо развитие и подкрепа на всяко дете, така и с цели за придобиване на компетентности, необходими за успешна личностна и професионална реализация и активен граждански живот в съвременните общности и за прилагане на принципите за устойчиво развитие, за активното и отговорното гражданско участие и за разбиране на глобални процеси, тенденции и техните взаимовръзки.

По силата на закона, образованието е национален приоритет, който се реализира в съответствие с 11 принципа. Два от тях са свързани с изследваната тема - касаят развитието на младите хора като личности и партньорството между институциите за постигане на това развитие:

➤ *ориентираност към интереса и към мотивацията на детето и на ученика, към възрастовите и социалните промени в живота му, както и към способността му да прилага усвоените компетентности на практика;*

➤ *ангажираност на държавата, общините и юридическите лица с нестопанска цел, работодателите, родителите и други заинтересовани страни и диалог между тях по въпросите на образованието [10].*

Законът определя задължителните изисквания за резултатите от обучението с условията и процесите за тяхното постигане. От гледна точка на темата на изследването, законът регламентира наличието на държавен образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, който е подробно разписан в наредба на Министерството на образованието и науката (МОН).

В допълнение, законът регламентира подкрепата за личностно развитие на децата и учениците, като задава институциите и изискванията към екипите, които осъществяват тази подкрепа, вида на подкрепата и нейните форми.

Изохождайки от нормативната постановка, че образованието като процес включва обучение, възпитание и социализация (чл. 3, ал. 1 от ЗПУО), признавайки значението на партньорството със заинтересованите страни за постигане целите на образованието, и отчитайки ролята на неформалното обучение и информално учене, имаме законовото право да твърдим, че **всяка образователна инициатива, независимо от инициатора, носи ново знание, възпитава отношения и формира ценности и нагласи, оказва влияние върху изграждането на личността и нейното поведение в социума, способства за съставяне на собствена позиция и за критическо мислене при вземането на информирани решения.**

Наредба № 5 от 30 ноември 2015 г. за общообразователната подготовка определя държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка като съвкупност от изисквания за резултатите от обучението по всеки общообразователен учебен предмет в края на всеки етап от съответната степен на образование. Наредбата фокусира върху деветте групи ключови компетентности, *„необходими за личностното развитие на индивида през целия живот, за изграждането на активна гражданска позиция и участие в социалния живот, както и за пригодността му за реализация на пазара на труда“* [11].

Важно е да се отбележи, че ключова компетентност 6. *Социални и граждански компетентности* и ключова компетентност 9. *Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт* са свързани с областите на компетентност и очакваните резултати от обучението по всички общообразователни предмети. Различия се наблюдават при изискванията в етапите на съответната степен на образование.

Самото обучение по различните предмети цели изграждане на умение за поемане на лична отговорност за устойчивото бъдеще на обществото чрез придобиване на компетентности със социални, екологични и икономически измерения.

Поради своята специфика, наредбата не визира изяви, дейности и събития извън формалното образование.

Наредба № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование определя организацията и съдържанието на предучилищното образование, сътрудничеството и взаимодействието между участниците в образователния процес. Едно от образователните направления, в които са насочени усилията на педагозите за развитие на детската личност е Околен свят. В Общите цели на образователното направление е посочено: „*Близката за детето среда е естествената основа за схващане на най-значимите норми на поведение, дейност и живот в света, които демонстрират природо-социалното единство. Чрез образователното направление се реализира педагогическо взаимодействие, насочено към социализиращите процеси - изграждане на адекватна представа за окръжаващата близка социална среда, придобиване на култура на поведение, социални умения за общуване и самостоятелна детска игрова дейност като предпоставки за готовността за училище*“ [12].

Обемът на съдържанието по образователното направление включва конкретни представи и умения за околния свят, систематизирани в четири образователни ядра: *Самоутвърждаване и общуване с околните, Социална и здравословна среда, Светът на природата и неговото опазване и Културни и национални ценности.*

Наредбата дава възможност на учителя, съобразно очакваните резултати по образователните направления, да организира участието на децата в прояви, изяви и мероприятия и организирано да посещават природни обекти, обществени, културни и научни институции. Тези дейности, като допълнителни форми на педагогическо взаимодействие, разширяват и усъвършенстват знанията, уменията и отношенията на децата и допринасят за тяхното личностно развитие и разнообразяване на техния живот.

Наредба № 10 от 01.09.2016 г. за организация на дейностите в училищното образование също позволява участието на ученици в прояви, изяви и мероприятия, организирани от други институции, както и организираното посещаване на природни обекти, обществени, културни и научни институции, съобразно очакваните резултати от обучението по отделните учебни предмети по време на учебната година. Тези посещения, организирани през учебно време, се планират с образователни и възпитателни цели и задачи, и включват уроци и занимания по интереси на места и обекти с образователно, културно, историческо **или екологично значение**, както и посещение в предприятия или обществени институции за кариерно ориентиране и/или уроци за практическа дейност в конкретна работна среда [13].

Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование определя държавният образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование - същността и целите на гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, начините и формите за осъществяване, рамковите изисквания за резултатите от обучението и институционалните политики.

Неслучайно, гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование са включени заедно в обща наредба, тъй като те са взаимно свързани и формират интердисциплинарен комплекс, насочен към придобиване на социални, граждански и интеркултурни компетентности и на компетентности, свързани със здравето и поддържането на устойчива околна среда.

Гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование се осъществяват в училищата, детските градини и центрове за подкрепа за личностно развитие в системата на предучилищното и училищното образование, във всички възрастови групи интегрирано в обучението или като самостоятелно образователно направление.

Учителите по своя преценка използват, комбинират и адаптират рамковите изисквания за резултатите от обучението съобразно проучените интереси и потребности на учениците.

Обучението по определените тематични области може да се осъществява от гост-лектори от съответните компетентни институции, от неправителствени организации или от общественици в присъствието на класния ръководител.

Институционалните политики за подкрепа на гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование включват и подкрепа на инициативността и участието на децата и учениците чрез подходящи за възрастта им включващи демократични практики (фиг. 2), като:

Фиг. 2. Демократични практики за включване на учениците в инициативи [14]

Наредбата за приобщаващото образование (2017) определя държавните изисквания за приобщаващото образование и урежда обществените отношения, свързани с неговото осигуряване на децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование, както и дейността на институциите в тази система за предоставяне на подкрепа за личностно развитие на децата и учениците.

Наредбата потвърждава тезата на изследването по отношение на възможности, ресурси и капацитет в полза на учещите се: *Приобщаващото образование е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активизиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността* [15].

Заниманията по интереси са елемент от общата подкрепа за личностно развитие в детската градина, в подготвителните групи за задължително предучилищно образование и в училище, която е насочена към всички деца в групата и към всички ученици в класа, и която гарантира участието и изявата им в образователния процес и в дейността на учебното заведение.

Наредбата регламентира заниманията по интереси по отношение на съдържание, цел, организация и форми (фиг. 3). Приоритетните тематични направления, по които те се организират са: "Дигитална креативност", "Природни науки", "Математика", "Технологии", "Изкуства и култура", "Гражданско образование", "Екологично образование и здравословен начин на живот", "Спорт".

Фиг. 3. Характеристика на заниманията по интереси [15]

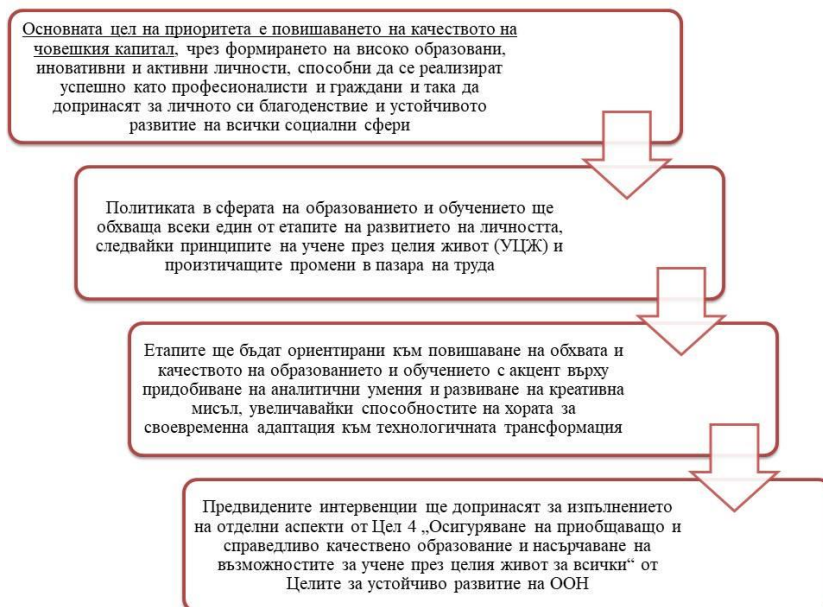
Тук е мястото да бъде споменат *Националния календар за изяви по интереси на децата и учениците и за провеждане на изяви*, одобряван ежегодно от МОН, чрез който се осигурява целогодишна организация за занимания и изяви по интереси на децата и учениците. Той предоставя равен достъп за пълноценно участие в изявите по интереси, подпомага процеса по усвояване на знания, социални и професионални умения, осигурява условия за откриване, стимулиране и развитие на способностите на деца с изяви дарби, повишаване на социалните умения на децата и учениците, формиране на нагласа за учене през целия живот. Към организаторите на изяви са включени различни заинтересовани страни. В направление „Науки и технологии“ на календара са включени четири международни екологични дати [16].

Стратегическа рамка на геоекологичното образование в неформална среда

Стратегическите документи са разгледани по реда на тяхната значимост в йерархията на националните програмни документи.

Националната програма за развитие България 2030 детерминира визията и общите цели на политиките за развитие във всички сектори на държавното управление, включително техните териториални измерения. Документът определя три стратегически цели – Ускорено икономическо развитие, Демографски подем и Намаляване на неравенствата, за чието изпълнение групира правителствените намерения в пет области (оси) на развитие: Иновативна и интелигентна България, Зелена и устойчива България, Свързана и интегрирана България, Отзивчива и справедлива България, Духовна и жизнена България, и издига 13 национални приоритета [17].

Като първи приоритет в програмата е посочен П1 Образование и умения (фиг. 4). Приоритетът очертава политиката на образование, която цели развитие на личности, които лесно се адаптират към промените в глобален мащаб и които реализират своя потенциал в полза на обществото. Областите на въздействие са свързани с включване в образование, качеството на образование, учене през целия живот, дигитализация и иновации, привлекателност и престиж на учителската професия.

Фиг. 4. Приоритет П1 Образование и умения [17]

Работата с младежите и младежките дейности са определени освен в приоритет П1 Образование и умения, така също и в П9 Местно развитие, П11 Социално включване, П12 Здраве и спорт. Тяхното гражданско участие ще бъде насърчавано чрез развиване на гражданското образование в училищата и университетите (П10 Институционална подкрепа).

Приоритетите с областите на въздействие, касаещи опазването на околната среда са конкретизирани в П4 Кръгова и нисковъглеродна икономика, П5 Чист въздух и биоразнообразие и П9 Местно развитие.

Всеки един приоритет съответства на една или повече цели на устойчивото развитие, което означава взимозависимост и взаимосвързаност с трите принципа на това развитие - силна икономика, социална справедливост и чиста околна среда. Активното участие на местни, регионални и национални заинтересовани страни е ясно регламентирано във всеки етап на изпълнение.

Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030) е изготвена от МОН в сътрудничество със заинтересовани страни. Документът декларира, че при изпълнение на целите на Стратегическата рамка ще бъдат съблюдавани няколко принципа, единият от които е: *„Партньорство и съгласуваност - активно взаимодействие и синхронизиране между образователните институции, органите на централната и местната власт, висшите училища, културните институции, научните организации, социалните партньори, работодателите и гражданското общество за постигане на целите, заложи в Стратегическата рамка“* [18].

Стратегическа рамка посочва като предизвикателство *климатичните промени и опазването на околната среда*. Това налага необходимостта от разработване и реализиране на подходящи политики по отношение на здравословен и природосъобразен начин на живот, което ще спомогне за формиране на ценности и нагласи във връзка със зеления преход.

В отделните приоритетни области с цели и групи мерки/дейности, рамката визира заинтересованите страни, имащи отношение към образователното и личностно развитие на децата.

Отделна приоритетна област (8) е насочена към ученето през целия живот - към създаване на привлекателни и гъвкави възможности за придобиване на основни умения, на нови компетентности, на квалификация и преквалификация във формалната образователна система и в неформалното обучение, както и създаване на условия за информално учене.

Стратегията за възпитателната работа в образователните институции 2019-2030 г. обхваща политиките и мерките, свързани с възпитателната работа в образователните институции. Възпитанието се приема като процес на формиране на личностни качества, ценности, нагласи и мотиви, които да подпомогнат пълноценното развитие на детето/ученика като личност и член на обществото.

Нарочна мярка за изпълнение на стратегията е *Осигуряване на процеса на възпитателната работа в образователните институции чрез взаимодействия с други институции и организации* [19]. Въпреки, че не са обхванати всички възможни заинтересовани страни, нпр. структурите на държавната администрация, стратегията подчертава, че *„Възпитанието като стратегически общонационален приоритет изисква консолидиране усилията на различни институции, организации, ведомства при отчитане интересите на децата, актуалните потребности на съвременното българско общество и държава, глобалните предизвикателства и условията за развитието на страната. Основен фактор в изпълнението на Стратегията са педагогическите екипи в партньорство със семейството и други заинтересовани страни за реализиране на националната политика в това отношение“* [19].

Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2014-2020 година определя стратегическата рамка на държавната политика за образование и обучение, насочена към постигането на европейската цел за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Под учене през целия живот следва да се разбира *“всяка дейност за учене, предприемана през целия живот за подобряване на знанията, уменията и компетентностите”* [20]. Документът обхваща всички форми на образование, обучение и учене - формално, неформално, самостоятелно, в които човек участва през целия си живот. Освен това, той очертава съдържанието, формите, средата и взаимоотношенията между всички участници в процеса на учене през целия живот, включително държавни органи - министерства и агенции, които *определят националните политики в областта на образованието и обучението, както и съответните инструменти и мерки, необходими за гарантиране на ефективността на търсенето и предлагането на учене през целия живот* [20]. Ежегодните планове за действие в изпълнение на стратегията включват широк кръг заинтересовани страни, включително асоциации, университети и институти от европейски страни.

Стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020) отново залага партньорството като един от водещите принципи за изпълнение на стратегията: *„Партньорство – активно и координирано участие на институциите за образование и обучение, институциите на властта, гражданското общество и бизнеса в реализацията на политика за намаляване на отпадането от училище“* [21].

Една от Политиките за интервенция на преждевременно напусналите училище, която има отношение към изследваната тема е Развитие на занимания по интереси. Стратегията отчита, че: *„Заниманията по интереси имат доказан ефект като средство за повишаване удовлетвореността на децата и учениците от живота в детската градина и училището и ограничаване на преждевременното напускане на училище. Те осмислят свободното време на учениците чрез изява в предпочитана дейност, приобщават и мотивират, включително деца и*

ученици с идентифицирани потребности от специфична подкрепа, деца и ученици в риск от отпадане и/или с прояви на агресия и/или насилие. Тези занимания повишават мотивацията за участие в образователния процес и допринасят за развиване на знания, умения и компетентности“ [21].

През 2013 г. е подписано споразумение за реализация на стратегията, в която липсва компетентната администрация по опазване на околната среда – МОСВ. В плановете за изпълнение на стратегията обаче (2014-2015 г., 2016-2017 г., 2018-2020 г.) са включени мерки за реализиране на политиките с ангажирана институция МОСВ. Мерките касаят подобряване на достъпа до разнообразни извънкласни и извънучилищни дейности и осъществяване на информационно-образователни инициативи за деца и ученици, насочени към екологично образование и повишаване на обществената култура за опазване на околната среда (провеждане на събития в рамките на кампаниите за отбелязване на международните дати от екологичния календар, изработване на образователни продукти, издаване на информационни материали).

Когато говорим за екологична грамотност, като част от екологичната култура на децата и учениците, трябва да споменем и **Националната стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността (2014-2020)**. Изпълнението на стратегията е съобразено с три принципа, които гарантират участие на всички заинтересовани страни в образователния процес: *партньорство, допълняемост и всеобхватност*. Въпреки, че основните изпълнители на стратегията са учителите, „*За постигането на успех са необходими интегрирани политики, които да въвлечат всички заинтересовани страни, т.е. цялото общество. И още нещо – това значи, че инициативата, а и отговорността за действия се носи не само от изпълнителната власт, а от широк кръг потенциални партньори*“ [22].

Факт е, че от 2014 г. до днес са разработени и издадени стотици информационни и образователни материали и учебни помагала за учители и ученици, касаещи опазването на биологичното разнообразие, опазване на околната среда и устойчивото развитие на регионите. В определена степен те подпомагат учебния процес и насърчават повишаването на знанията и развиването на трите основни грамотности (четивна, математическа и по природни науки), които са ключови за придобиването на умения за успех в XXI век [23].

Националната стратегия за околна среда 2009 – 2018 г. на МОСВ определя като стратегическа цел *Формиране на нови модели на поведение на обществото, щадящи околната среда и съдействащи за устойчивото развитие, както и осигуряване на по-качествена информация и мониторинг на околната среда* [24]. В България едно от основните предизвикателства е интегрирането на образованието по околна среда и устойчиво развитие в детските градини, училищата и университетите, както и изграждане на система за обучение по устойчиво развитие през целия живот. Като резултат от набелязаните мерки се очаква *формиране на нова култура и модели на поведение, щадящи околната среда и съдействащи за устойчивото развитие в различни групи на обществото и преди всичко на младите хора* [24].

В стратегията е записано, че много важен аспект на нейното изпълнение е развитието на партньорства между различни заинтересовани страни.

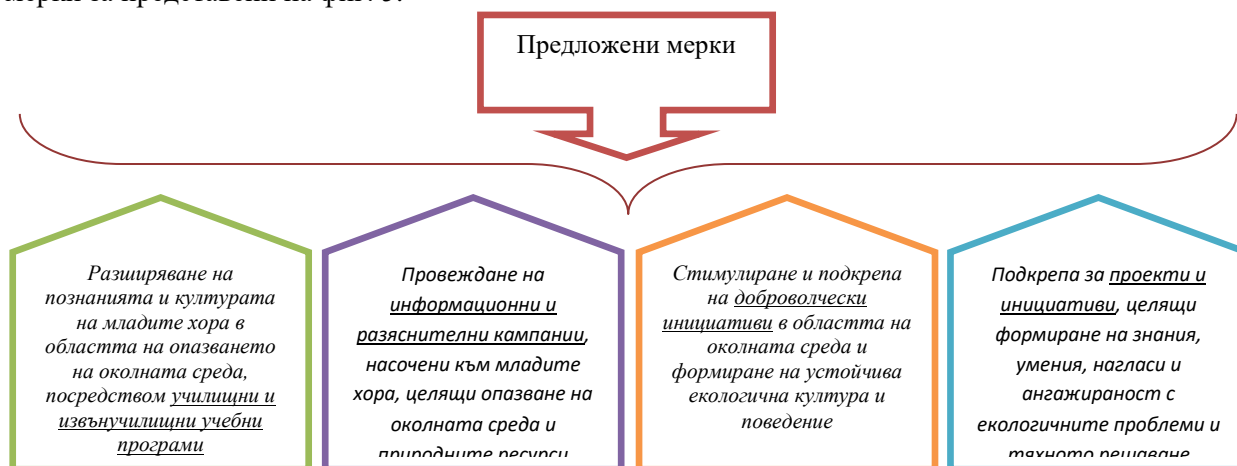
В процес на разработване е новата Национална стратегия за околна среда 2030, която определя като Приоритет 4: Управление за ускорено постигане на целите за околната среда и поставя специфична цел, свързана с информираност, образование и отговорност за околна среда.

Национална стратегия за младежта 2010-2020 г. на Министерство на младежта и спорта (ММС) е ориентирана към младите хора на възраст от 15 до 29 години. Тя представя предизвикателствата пред тяхното развитие в България, целите, задачите и изпълнението на политиката в тази област. В стратегията е отчетена активността на младежите по теми, свързани с екология и човешки права, които са значими за тях и засягат чувството им за справедливост. Младежките съвети, като израз на представителство на младите хора,

координират техните интересите и *чрез сътрудничество с общинските и държавните органи и администрация.*

В плановете за изпълнение на стратегията (за 2015 г., 2016 г. и 2020 г.) присъстват различни по вид и характер заинтересовани страни, които реализират мерки за изпълнение на планираните политики. В тези плановете ясно проличават задачите, инициативите и ангажираните институции, вкл. МОСВ. По отношение на участието на младите хора в подобряването и управлението на природното богатство е заложено участие в национални кампании за повишаване на общественото съзнание и култура, посветени на екологични дати, информационно-образователни инициативи с участието на младежи и техните организации в цялата страна, участие в националната кампания "За чиста околна среда" [25].

В подготовения проект на Национална стратегия за младежта 2021 – 2030 г. е определена следната визия за развитие: *Автономни млади хора, с устойчиви морално-етични ценности и с добра образователна подготовка, професионални, социални и граждански умения, способни да вземат важни решения за себе си, общността и държавата и да поемат отговорността за тях* [26]. В Стратегическа ос 3: Социално благополучие е включена Приоритетна област: Екологично поведение и опазване на околната среда със Стратегическа цел: Осъзнато екологично поведение, базирано на ценности, нагласи и екологична култура. Предложените мерки за представени на фиг. 5:

Фиг. 5. Предложени мерки за изпълнение на Стратегическа цел: Осъзнато екологично поведение, базирано на ценности, нагласи и екологична култура [26]

Видно от проведена анкета с мое участие сред ученици от V до XII клас през март-април 2021 г. е, че темата за опазването на околната среда представлява интерес за младите хора. Те се интересуват от състоянието на средата, в която живеят, искат да изразят своята позиция по екологични въпроси и заявят желание за практически действия за опазване и възстановяване на природата. В техния поглед попада както красотата на нашата планета, така и проблемите с нейното замърсяването, разделното събиране и рециклиране на отпадъците, зелената енергия, екологосъобразния начин на живот. *Отговорност на младия човек днес е да бъде фактор на промяната в екологичен аспект* [26].

Ключови институции, агенции и структури за изпълнението на мерките: министерства, областни управители, общинити, неправителствени организации, училища, университети, младежки центрове и пространства, социални партньори, международни организации.

Необходимо е да бъде отчетено, че във всеки стратегически документ е планиран финансов ресурс за неговото изпълнение.

Изводи

На базата на направения преглед и анализ на нормативните и стратегически документи в България могат да бъдат представени следните изводи и препоръки:

- по отношение на наличното законодателство

Екологичната тематика е включена на всички нива на предучилищното и училищно образование. Действащото законодателство дава възможност за участие на деца и ученици в прояви в неформална среда и указва начините и формите на тази изява. Освен полезно и приятно, екологичното обучение осъществява онази връзка с природата, която е неизменна част от живота на човека и която непрекъснато му напомня за неговото място на планетата Земя.

- по отношение на стратегическите документи

Националните програми и стратегии очертават основните насоки и приоритети в развитието на образованието и обучението по опазване на околната среда в България. Те са включени в ресорите на три министерства – МОН, МОСВ и ММС. Образованието и необходимостта от екологично обучение проличават във всеки един от разгледаните стратегически документи. Тяхното място не е определено случайно, тъй като са взети предвид световните тенденции и очаквания към образованието като изключително важна част от процесите на насърчаване на устойчивото развитие и подобряване на капацитета на хората за справяне с проблемите на околната среда и развитието [27].

В две от стратегиите – за младежта и за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система се наблюдава включване на заинтересована страна МОСВ в процеса на тяхното изпълнение, с конкретни мерки за реализиране на политиките, срокове, финансиране и индикатори.

В доклада не е отдадено значение на статуса на стратегическите документи - дали са актуализирани и/или приети. Не е направен анализ и доколко техните цели са изпълними или са изпълнени. От значение за изследването е наличието на изследвания обект.

- по отношение на заинтересованите страни

Обща характеристика на изследваните документи е декларативност и наличие на партньорство със заинтересованите страни. Може би поради разностранния обхват на дейностите и възможните начини на сътрудничество, тези заинтересованите страни не биха могли да бъдат изброени.

В известна част от стратегическите документи като заинтересовани страни не са посочени институциите на държавната изпълнителна власт, въпреки че имат образователни и информационни инициативи, насочени към младите хора като целева група. Това на практика не представлява пречка за реализиране на сътрудничество, но би било удачно това сътрудничество да бъде заложено и да бъде видимо в нормативната уредба.

Като компетентна екологична институция МОСВ не фигурира и/или не се споменава като заинтересована страна в почти никой от стратегическите документи (с изключение, разбира се, на Националната стратегия по околна среда и в проекта на новата стратегия за младежта), поради което е необходимо подобряване на междуинституционалната координация в процеса на планиране и актуализация на документите на национално ниво.

В резултат на прегледа и анализа на 16-те нормативни актове и стратегически документи се потвърждава тезата на изследването, че геоекологичното образование в неформална среда е ясно регламентирано в закони, наредби, стратегии и планове. Дали под формата на изяви, занимания по интереси или други извънучилищни и извънкласни дейности, взаимодействието със заинтересовани страни за постигане целите на образованието е неделима част от възпитанието, обучението и социализацията на младия човек.

References:

1. Ministerski savet. 2001. Natsionalna strategiya po okolna sreda i Plan za deystvie 2000-2006, Sofia, s. 13
2. Asenova, A., K. Yotovska. 2014. Izvanklasnite deynosti v srednoto uchilishte – analiz na sastoyaniето i prespektivi. - V: Nauchni trudove na Rusenskiya universitet – 2014, tom 53, seriya 11, s. 105
3. Dermendzhieva, S., P. Sabeva, B. Dimitrova. 2010. Geografia i Obrazovanie. Metodika na obuchenieto po geografia. I chast. Veliko Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Sv. Kiril i Metodii”, s. 346, s. 348
4. Komarova, N. G. 2010. Geoekologiya i prirodopolzovanie, Moskva, Izdatelski tsentar “Akademiya”, s. 12
5. Vladev, I., R. Vladeva. 2021. An attempt for classification of the contemporary geoglobal problems. – V: International Scientific Refereed Online Journal Impact Factor - SocioBrains, broj 78, Fevruari 2021, <http://sociobrain.com/bg/top/Archives/2021/>, s. 300
6. Kostova, Z. 2003. Kontseptualizatsiya na ekologichnoto obrazovanie, Veliko Tarnovo, Izdatelstvo “Faber”, s. 82
7. Draganova-Hristova, R., T. Draganova. 2016. Seminar-praktikum “Svetlinata v prirodata”- model na neformalno obrazovanie po fizika – V: Sbornik XLIV konferenciya po vaprosite na obuchenieto po fizika „Neformalno obrazovanie po fizika I astronomiya”, Yambol, 7-10 april 2016 g., Sofiya, Heron pres OOD, s. 266
8. Zakon za opazvane na okolnata sreda, 2002. - digitalna versiya: <https://www.moew.government.bg/bg/zakon-za-opazvane-na-okolnata-sreda-6671/>, pregledan na 15.12.2021
9. Zakon za mladezhata, 2012. - digitalna versiya: <http://mpes.government.bg/Pages/Documents/Law/default.aspx>, pregledan na 16.12.2021
10. Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtno obrazovanie, 2015. - digitalna versiya: <https://www.mon.bg/bg/57>, pregledan na 16.12.2021
11. Naredba № 5 ot 30 noemvri 2015 g. za obshtoobrazovatelната podgotovka. 2015 - digitalna versiya: <https://www.mon.bg/bg/59>, pregledana na 16.12.2021
12. Naredba № 5 ot 03.06.2016 g. za preduchilishtnoto obrazovanie, 2016 - digitalna versiya: <https://www.mon.bg/bg/59>, pregledana na 16.12.2021
13. Naredba № 10 ot 01.09.2016 g. za organizatsiya na deynostite v uchilishtnoto obrazovanie. 2016 - digitalna versiya: <https://www.mon.bg/bg/59>, pregledana na 16.12.2021
14. Naredba № 13 ot 21.09.2016 g. za grazhdanskoto, zdravnoto, ekologichnoto I interkulturnoto obrazovanie. 2016 - digitalna versiya: <https://www.mon.bg/bg/59>, pregledana na 16.12.2021
15. Naredba za priobshtavashtoto obrazovanie, 2017 - digitalna versiya: <https://www.mon.bg/bg/59>, pregledana na 16.12.2021
16. Natsionalen calendar za izyavi po interesi na detsata I uchenitsite I za provezhdane na izyavite - digitalna versiya: <https://www.mon.bg/bg/100679>, pregledan na 16.12.2021
17. Natsionalna programa za razvitie Balgariya 2030 i Prolozhenie 1 - Vizija, tseli i prioriteti na Natsionalnata programa za razvitie Balgariya 2030 - <https://www.minfin.bg/bg/1394>, pregledana na 16.12.2021
18. Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Balgariya (2021 – 2030) - <https://www.mon.bg/bg/143>, pregledana na 16.12.2021
19. Strategiya za vazpitatefnata rabota v obrazovatelните institutsii 2019-2030 g.
20. Natsionalna strategiya za uchene prez tseliya jivot za perioda 2014-2020 godina - <https://www.mon.bg/bg/143>, 16.12.2021

21. Strategiya za namalyavane na prezhddevremenno napusnalite obrazovatelna sistema (2013-2020) i planove za deystvie 2014-2015 g., 2016-2017 g., 2018-2020 g. - <https://www.mon.bg/bg/143>, pregledani na 16.12.2021
22. Natsionalna strategiya za nasarchavane i povishavane na gramotnostta (2014-2020) - <https://www.mon.bg/bg/143>, pregledana na 16.12.2021
23. Shto e chetivna gramotnost i kakvo ni kazva statistikata? <https://prepodavame.bg/shto-e-to-chetivnata-gramotnost-i-kakvo-ni-kazva-statistikata/> , pregledana na 15.12.2021
24. Natsionalna strategiya za okolna sreda 2009-2018 g. - <https://www.moew.government.bg/bg/ministerstvo/strategicheski-dokumenti/>, pregledana na 15.12.2021
25. Natsionalna strategiya za mladezhta 2010-2020 g. i planove za deystvie za 2015 g., 2016 g. и 2020 g. - <http://mpes.government.bg/pages/documents/strategies/default.aspx>, pregledani na 16.12.2021
26. Natsionalna strategiya za mladezhta 2021-2030 g. - <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=6126>, pregledana na 16.12.2021
27. UN Agenda 21, Chapter 36, p. 320